

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՏԱՐԱԳԻՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ

(Ժ.Գ. ԳԱՐ)

1. Մխիթար Սկեռացին մէկն է Ժ.Գ. զա-
րու մեր մասնակցութիւններէն, և մէկը նաեւ այն

ՄԽԻԹԱՐ ՍԿԵՒՈՍ-
ՅԻՒՆ ՊԱՏՏՈՆ ԵՒ
ԳԻՐՔԸ

մասնականներէն, որ սա-
տարեցին Սկեռացի վան-
քին զարգացման: Ինքն
իրբեւ կիրական արքու-

նիքի մարդ, ուղեկից եղաւ 1254-ին Հե-
թում Ա.ի՝ գէպի թաթարիստան: Մխիթա-
րի գրութեան մեկի հասած է «Յաղագս
Համապատուութեան Երկոցասան Մոսկոյի»
խորագրով գործ մը, որ 1860-ին է տպագ-
րուած Վանուց Տպարանին մէջ: Այդ գոր-
ծը տեղեկագրութիւն մըն է այն պատուի-
րակութեան պաշտօնին, զոր ստանձնած էր
Մխիթար՝ Բարձրերգի կոստանդին կա-
թողիկոսէն, երթալ Պողոմայիս (Աքեա)
և յանուն կաթողիկոսին յարգանքներ
մատուցանել պապի Լեկադին, որուն
քով արդէն փութացեր էին Հայ ար-
քունիքի պաշտօնեայք: Լեկադը, նախ
լաւ ընդունելութիւն մը չէ բրած Հայոց
կաթողիկոսի պատուիրակութեան. բայց
յետոյ զիջանելով՝ ընդունած է Սկեռացին
և իր ընկերները. և յետոյ՝ հարցումներ
ուղղած է դաւանական և Աթոռական խն-
դիրներու մասին, խմանալ ուղելով Հայ
եկեղեցւոյ դաւանութիւնը: Մխիթար ճար-
տարութեամբ և Ս. Գրոց վկայութիւննե-
րով տուած է հարկ եղած պատասխաննե-
րը, զորս յետոյ զրի առած է Հեթումթա-
գաւորին առաջարկով և կատարողնի Յա-
կոր Եպիսկոպոսին յորդորումով, ինչպէս
կը կարգանք իր զրքայկին սկիզբը: Մխիթ-
ար իր գործին վերջն ալ զրած է Հեթում-
մի ուղղեալ ոտանաւոր ընծայական մը:
Մխիթարի գործին բովանդակութեան մա-
սին խօսիլ զուրս կը մնայ մեր նպատակէն.
մենք միայն պիտի պալ գնեք Մխիթարի
գիրքին այն տողերը, որ կը վերաբերին
մեր այս յօդուածի վերնագրին:

2. — Սկեռացին՝ Երուսաղէմի տարա-
գիր Եպիսկոպոսին նկատմամբ կուտայ (էջ
7-10) շահեկան տեղեկութիւններ, նախ

յիշելով պատուիրակութեան թուականը,
«Եւ եղև այս ի Հայրապետութեան Հայոց

Կոստանդնույ քառաս-
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ներքոյ երկրորդ ամին,
«ՄԵՐԱՍԵՐ» և ի թագաւորութեան
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ Արամեան տոհմիս Հե-

թմոյ»: Կոստանդին Բարձրերգիցին զահա-
կալած է 1220-ին, հետեւաբար այս պատ-
ուիրակութիւնը կատարուած կ'ըլլայ 1262
ին: Սկեռացին՝ յետոյ իր ճամբորդութեան
մասին կը գրէ. «Եւ զի ձմեռնային էր ժա-
մանակ՝ և բազում աւուրս ծանրանաւեալք,
հաղիւ հասաք մերձ ի յիշն Դեկտեմբերի ամ-
սոյ ի քաղաքն Աքայեա՝ ընդ մեզ ունելով ին-
րամանաւ կարողիկոսին մետոյ զԵպիսկոպոսն Ե-
րուսաղէմի զմեռաւետ զեկալ ի Տրայիանուպո-
լիս»: Այս խօսքերէն կը հասկցուի թէ
Սկեռացին ճամբորդութեան ժամանակ,
Տրայիանուպոլսոյ մէջ կը գտնուէր Երու-
սաղէմի Հայոց Եպիսկոպոսը, որուն հայագ-
գի ըլլալը կը հաստատուի «մերասեռ» բա-
ռէն: Տրայիանուպոլիս՝ հին Սիլվեստէն է, Ի-
սաւրիոյ թեմին մէջ, ծովեզերքէն կէս ժամ
հեռի, հոն մեռած է Տրայիանոս կայսրը,
117-ին, և հոն անոր մահարձան մը կա-
ռուցուած է: Սկեռացին խօսքի ընթաց-
քէն կ'երևի որ պատուիրակութիւնը Տը-
րայիանուպոլսոյ մերձակայ մէկ նաւահան-
գիստէն, հաւանաբար Ատալիայէն, ճամ-
բայ ելած՝ և Երուսաղէմի Եպիսկոպոսը
գտած է Տրայիանուպոլիս մէջ և իրեն ըն-
կերացուցած, և կ'ամ Սէլէֆքէէն նաւ
նստելով՝ պատահած են Սիլվեստս, կիպրո-
սի զիմացը, և յետոյ ճամբորդութիւնը շա-
րունակած՝ գէպի Պողոմայիս: Պատուիրա-
կութիւնը, ինչպէս ըսինք, Լեկադին բա-
ւական զժկամակութիւն տեսնելէ յետոյ,
Երուսաղէմի Եպիսկոպոսին հետ կը ներ-
կայանայ անոր, կը մատուցանէ կաթողի-
կոսին նամակը և ընծաները: Լեկադը կ'ըս-
պաւէր կաթողիկոսին այցելութեան. այդ
պատճառաւ կը զայրանայ և կը մերժէ
ընծաները, Երուսաղէմի Եպիսկոպոսին կու-
տայ նամակը և հեզնութեամբ կ'ըսէ անոր.
«Դո՛ւ ընթերցիր զայդ». և երբ ա՛ն կ'ըս-
կրսի կարգալ, Լեկադը թոյլ չի տար ա-
ւարտելու:

Երուսաղէմի «մերասեռ» անանուն և
պիսկոպոսը այսչափ միայն կը յիշուի Սկե-
ռացին յիշեալ գրքին մէջ, ո՞ր՞ լէր ան:

ճանչնալու համար գանի, պէտք պիտի բու-
լայ գիտնալ, նոյն թուականին, Սիւրբիոյ
և Պաղեստինի խաղախան կազմութիւնը և
անոր հետեւանքը, ուրկէ յառաջ եկած է Ե-
րուսաղէմը եպիսկոպոսին տարագրութիւնը:

3.— Սալաէտտինի յաղթութենէն յե-
տոյ, Լատինները կ'իշխէին միայն ծովե-
ղերէն քաղաքաց պա-
ռակտեալ վիճակի մը
մէջ. Էյուպեան հարբս-
տութեան յաջորդներէն,

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Մէլէք- Էլ- Քեամիլ՝ ներքին խնդիրներու
պատճառաւ, իր իշխանութիւնը տկարա-
ցած զգալով՝ 10 տարուան համար, Եա-
ֆայի դաշնադրութեամբ (1229), կը կա-
պուի Ֆրէտէրիկ Բ. կայսեր հետ, և Եգիպ-
տոսը Սրբաւոտեան ազգերու յարձակութե-
րէն զերծ կացուցանելու պայմանաւ, Ֆր-
էտէրիկ կայսեր կը յանձնուէին Երուսա-
ղէմ, Բեթղէմ և Նազարէթ քաղաքները,
Աքեա տանող ճամբաներով և զիւղերով:
Ֆրէտէրիկ կայսեր այս սակաւատեալ իշ-
խանութիւնը մեծապէս տկարացաւ, Սիւ-
րիական լատին ստացութեանց մէջ զտ-
նուած քրիստոնէից պառակտումէն և Մոն-
կոններու արշաւանքէն. վասն զի 1258-ին,
Թաթար զօրապետ Զուլադու խան, անկո-
րանակով մը Պաղտատը գրաւելէ վերջ, ար-
շաւեց Հալէպ և Դամասկոս: Այս երկու
քաղաքները տանելէ ետքը (1260), Թաթար
բանակը յառաջացաւ դէպի Ս. Երկրին կեդ-
րոնը. բայց Մանկու խանին մահուամբ,
Հուլադու ստիպուեցաւ ետ դառնալ, և
Քիթպողայ զօրապետին հրամայեց որ բա-
ւականաչափ զինուորներով շարունակէ իր
արշաւանքը: Այս միջոցին, Եգիպտոսի
Սուլթանութիւնը կ'ստանձնէր Էմիրներէն
մին՝ Քուտուզ, որ Պիպարս ըստած զօրա-
պետը զրկեց՝ Սիւրբիոյ կողմերը Մոնկոնե-
րուն արշաւանքը կասեցնելու համար: Պի-
պարս, Այն Ճալուտի մէջ, ո՛չ միայն ու-
ղեղացուց Քիթպողայի բանակը, այլ նաեւ
յաջողեցաւ Եգիպտոսի Սուլթանութեան
զահր բարձրանալ: Ան միահեծան տէր
դարձաւ Սիւրբիոյ և Պաղեստինի, և վերջ
տալով Էյուպեանց հարստութեան, հաս-
տատեց Մէմլուքներու իշխանութիւնը՝ որ
տեւեց գրեթէ երկու դար: Հուլադուի այս
արշաւանքին առթիւ զիտելի պարագայ մը
կայ, որ պէտք չէ մեր ուշադրութենէն վե-

րիպի. ըստ Հեթում պատմչի (էջ 47), Հա-
յոց Հեթում թագաւորը՝ իր բազմաթիւ զօ-
րագունդերով՝ միացած էր Պիպարսին Ուո-
հայի մէջ, և Միջագետքէն մինչեւ Սիւ-
րիա՝ անոր արշաւանքին կը մասնակցէին
Հայկական զունդեր, սրովհետեւ մասնաւոր
դաշնադրութեամբ մը կապուած էին, Կիլի-
կեան սահմաններուն ապահովութեան հա-
մար: Հեթում Ա. ի այս զունդերէն զատ
Չամչեան կը զրէ թէ (Պատմ. Հայոց, Գ. 256)
Հուլադուի բանակին կ'ընկերանային Արեւ-
ելցի Հայ զինուորականներ, ինչպէս Շա-
հինշահի որդին՝ Զաքարիա իշխանը, Սըմ-
բատ Ուոպկեան, Սեւադա Խաչինեցին և
Բագրատունի Թադիադին իշխանները: Այս
Հայ զօրագունդերուն քաջագործութիւն-
ներն և Հեթումի տնտեսական կորուստն՝
Պիպարսի արշաւանքներէն չկրցին ազատ
պահել մեր ցանկալի Կիլիկիան:

4.— Էլ-Մէլէք-բուքն-էտտին Պիպարս
էլ Պրնտրքար, (1260-1277) Թաթարական
բանակը նուաճելով այլ-
ԱՅՍ ԿԱՅՈՒԹԵԱՆ ևս երկուդ մը շունէր
ԷԵՏԵԻԱՆՔԸ Սիւրբիոյ քրիստոնէից ոյ-
մերէն. և սկսաւ նեղել

զանոնք, ևս պատժել այն իշխանները և
եկեղեցականները որ ոյժ տուած էին Հու-
լադուի և Հեթումի զօրագունդերուն և
զիւրացուցած էին անոնց արշաւանքը: Պի-
պարս երկրին տիրանալով՝ կը քանդէր
բոլոր ամրութիւններն և կը հեռացնէր
նաեւ Ս. Երկրէն քրիստոնեաները և ազ-
գեցիկ եկեղեցականները, որոնց մէջ կը
գտնուէին Առաջնորդները և Պատրիարք-
ները: Մարինոս լատին պատմիչը իր «Ս.
Երկրի Պատմութեան» մէջ (*) (Հատ. Ա. էջ
25), կը յիշատակէ թէ՛ նոյն միջոցներուն
Ռուպրիսոս լատին եպիսկոպոսին հետ, աք-
սորուած են նաեւ Յակոբոս, Բանդալիոն և
Թովմաս անուն եկեղեցականները և որ յե-
տոյ վերադարձած են: Մարինոսէ տանե-
լով՝ Երուսաղէմի միաբան Բառնաբաս վրդ.
Դանձակեցին ալ, իր «Յաջորդութիւն Պա-
սիարսաց Երուսաղէմի» գրքին մէջ (էջ 40),
կը յիշէ Ս. Յակոբայ զահակալ Յակոբոս

(*) Մարինոսի այս պատմութիւնը Խալքեդէն Հայե-
րէնի բարդմանաւ է. 1727-ին. Դուկաս վրդ. Խաթեդ-
ցին, զօրձակցութեամբ Պալեսթին Մաղաֆա զպրի: Այս
երկնաւոր ձեռագիրէն օրինակ մը կայ Ս. Արքայ Մա-
սեմաղաւոսին մէջ. (Թ. 404 և 453):

Եպիսկոպոսին տարազրութիւնը, և նոյն Եպիսկոպոսին Ս. Աթոսոյ յաջորդութեան, իբր ազրիւր, ցոյց կուտայ ա՛յն «Բ. յիշատակարան»-ը որ, ըստ իր «յառաջարան»ին, արարական պատմութեանց և այլ յիշատակարանաց հաւաքածոյ մ'է, «Ժողովակա ՚ի ձեռն Երուսաղեմացոյ մերազնեայ ուրումն բարկալոյցի»: Այս «Բ. յիշատակարան»ին ծանօթագրութենէն կը հասկցուի ուրեմն որ Բառնարաս վրդ. Յակոբոս Եպիսկոպոսին յաջորդութեան և տարազրութեան վերաբերեալ տեղեկութիւն մը քաղած ու յիշած է իր գրքին մէջ, թէ և մենք չենք կրցած ձեռք բերել այդ «Բ. յիշատակարան»ը:

Ըստ Մխիթար Սկեհացոյն, Երուսաղէմի «մերասեռ» Եպիսկոպոսի մը զոյտութիւնը և 1262 ին, պատուիրակութեան շրանդամակցութիւնը, ինչպէս տեսանք, կը հաստատուի պատմականօրէն: Նկատի առնելով Հայ և Մոնղոլ դաշնակից բանակներուն, 1258 ին, կատարած արշաւանքին հետեանքով յառաջ եկած հակաքրիստոնէական հալածանքը և Սուլթան Պիպարսի ըրած տարազրութիւնները և Մարինոսի կողմէն Երուսաղէմի Յակոբոս Եպիսկոպոսի մը յանուանէ յիշատակութիւնը, իբր մին՝ ա՛յն թուականի աքսորեալներէն — ինչպէս նաև Բառնարաս վրդ. ի տեսած ու կարգացած «Բ. յիշատակարան»ը, կը համարձակինք եզրակացնել թէ Մխիթար ըՍկեհացիին «Երուսաղեմայ մերասեռ Եպիսկոպոսը» պէտք է նոյնացնել Սուրբ Աթոսոյ 1260 ի գահակալ Յակոբոս Եպիսկոպոսին հետ, թերևս վաղածանօթ մը կոստանդին կաթողիկոս Բարձրբերդցիին, որ, 1238 ին ուխտաւորութեամբ այցելած էր արգէն Ս. Տեղեաց:

Այսպէս՝ յիշատակարաններն են որ ի յայտ կը բերեն մեզ Ս. Յակոբայ վաղեմի գաւակներէն մին՝ որ, ի սէր Հայ Եկեղեցւոյ և Ս. Աթոսոյ, կը քամէ տարազրութեան դառն բաժակը և սիրով կը տանի ա՛յն տաժանելի կեանքը՝ զոր ապրեցաւ Սիւրիոսի հոգովմէական աւելակաց մէջ:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱՆՈՒՆԻ

ՂՈՒՍԴԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ՈՒՂ ԵՆ GEORGES MECKLAIM

ԵՆ JACOB DE JAVIGY

«Յրահանայ Տարեգրք» ի 1927 տարւոյ հատորին մէջ շահեկան ուսումնասիրութիւն մը կար «Հայերու վարժարան մը Փարիզ երկուխիկս դար տալ» խորագրով:

Այդ վարժարանը, հիմնուած էր 1689 ին Լուի ԺԴ. ի օրով, անոր մեծ նախարար Գոլպէտի նախաձեռնութեամբ, և կը կոչուէր École des Jeunes de Langues ou Arméniens (Վարժարան Երիտասարդ Լեզուագէտներու կամ Հայերու):

Անոր նպատակն էր Արեւելքի մէջ ֆրանսական շահերը պաշտպանելու համար հասցնել թարգմաններ: Յրանաացի տղաք հսն պիտի սորվէին Թուրքերէն, Արաբերէն և Պարսկերէն, իսկ Արեւելքի տղաք՝ Յըրաններէն: Հարկ դատուած էր նաև սորվեցնելն Յունարէն, Իտալերէն, նոյն իսկ Սլաւոններէն (Արեւելքի Հրեաներուն լեզուն) և ա՛յն աստիճան միջազգային լեզուն, Լատիներէնը: Ասկէ զատ թարգմանները քանի որ ստիպուած էին դատարաններու առաջ փաստաբանի դեր կատարելու, պէտք էր ծանօթանային առևտրական իրաւագիտութեան, ինչպէս նաև ընդհանուր կարգ մը ծանօթութիւններու. պատմութեան, աշխարհագրութեան, բնական գիտութեանց ու բժշկական ծանօթութիւններու, երկրաչափութեան, մաթեմատիքի և գծագրութեան:

Կրթութիւնը բոլորովին ձրի էր և պետութիւնը կը հոգար բոլոր ծախքերը:

1669 ին վարժարանը կը հաստատուէր Կ. Պոլիս, Բերա, Գափուզին կրօնաւորներու վարչութեան տակ:

1700 էն 1720 այդ վարժարանը կ'ունենար իր կրկնակը Բարիդ. Ճիզուլիթներու վարչութեան տակ, Լուի - Լը - Կրան Գոլէմին մէջ, ուր կ'ընդունուին միայն ոչ-ֆրանսացի Արեւելցիներ:

1721 էն յետոյ այլևս Արեւելցիներ չընդունուեցան և վարժարանը քանի ձևափոխութիւններէ յետոյ, 1873 ին վերջնապէս